

OLTU'NUN İŞGALİ, KURTULUŞU VE ANAVATAN'A KATILIMI (1878-1920)

Selami KILIÇ*

ÖZET

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na göre, Oltu, savaş tazminatı karşılığı Kars, Ardahan Batum ve Bayezid sancakları ile birlikte Rusya'ya bırakıldı. Bölgedeki Rus işgali tam 40 yıl sürdü ve 25 Mart 1918'de Türk ordusunun Oltu'ya girmesiyle son buldu.

Oltu halkı, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi koşullarını kabul etmeyerek, yeniden örgütlenmeye başladı. 18 Ocak 1919'da Kars'ta kurulan "Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti" ne bağlı "Şûra Şubeleri" arasına Oltu da katıldı. Ancak bu hükümetin İngilizler tarafından dağıtılmasından sonra "Oltu İslam Komitesi" harekete geçerek, "Oltu Şûra Hükümeti"ni kurdu.

Oltu ve çevresini bir yıl kadar başarı ile yöneten ve Ermenileri sınırları içerisine sokmayan "Oltu Şûra Hükümeti" Büyük Millet Meclisi Hükümetine Oltu'nun Anavatana katılma arzusunda olduğunu bildirdi. Büyük Millet Meclisi, 17 Mayıs 1920'de bu isteği kabul ederek, Oltu'nun Anavatana katıldığını ilan etti. Bu arada Ermeniler 1920 Haziranı'nda Oltu'yu işgal etmek için taarruza geçtilerse de yerli kuvvetlerin ve IX. Kafkas Tümeni'ne bağlı birliklerin karşı taarruzu ile kesin zafer kazanıldı. Böylece Oltu'nun bir Türk yurdu olduğu gerçeği kabul edilmiş oluyordu.

Anahtar Kelimeler: Oltu Şûra Hükümeti, Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti, Kars, Mondros Mütarekesi.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum, drselami@atauni.edu.tr

THE OCCUPATION, LIBERATION AND PARTICIPATION OF OLTU TO HOMELAND (1878-1920)

ABSTRACT

According to the Ayastefanos (Yeşilköy) Treaty on 3 March 1878, Oltu was delivered to Russia together with the districts of Kars, Ardahan, Batum and Bayezid as a reparation of war. The Russian occupation lasted 40 years and came to an end with the coming of the Turkish Army on 25 March 1918.

People in Oltu began to reorganize themselves, refusing to obey the articles of Armistice of Mudros signed on 30 October 1918. In the “Council Offices”, ancillary to “Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti” founded in Kars on 18 January 1919, Oltu took place, after the annihilation of this Government by the English, The Oltu Islamic Committee went into action and founded “Oltu Şûra Government”.

The “Oltu Şûra Government” successfully governed Oltu around a year and did not let the Armenians into its borders. Oltu Şûra Government also let the Grand National Assembly Government know that Oltu wanted to join the motherland. The Grand National Assembly declared that Oltu had been added to motherland on 17th of May in 1920. Though the Armenians attacked Oltu in June 1920 in order to conquer, they were defeated by the local forces and the 9th Kafkas division. As a result of this, the fact that Oltu was a land of Turks was accepted.

Key Words: Armistice of Mudros, Oltu Şûra Government, Oltu Islamic Committee, 9th Kafkas Division.

GİRİŞ

Erzurum il sınırları içinde bulunan Oltu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey-doğusunda yer alır. Ancak yüzölçümünün çoğunluğu Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde yer alır. Oltu Çayı vadisinde kurulan ilçenin yüzölçümü 1380 km², rakımı ise 1275 m'dir. Coğrafi bakımdan dağlık ve ormanlık bir yapıya sahip olan ilçeyi ikiye bölen Oltu Çayı, Sivri Dere ve Narman Çayı ile birleşerek Çoruh Nehri'ne akmaktadır.

Rakımının düşüklüğü nedeniyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin sert karasal ikliminin karakteristik özelliklerini taşımayan Oltu'nun adı ise Kıpçakların bir boy veya oymağından gelmektedir. Tarihi kaynaklarda Olti'k, Oltu'k, Okhti'k veya Olti'si diye geçen Oltu'nun tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bu süreçte çeşitli devletlerin egemenliğinde kalan Oltu, başlangıçta bir kale yerleşmesi olarak kurulmuş, daha sonra uzunca bir dönem kale ve dış surlar içerisinde gelişmesini sürdürmüş, bir ara Çıldır Sancağı'nın merkezi olmuştur. Kuşkusuz bu durum Oltu'nun jeo-stratejik konumundan kaynaklanıyordu. Doğu Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz kıyılarına ve Kafkaslara bağlayan eski yolları kontrol altında tutan önemli bir konuma sahipti.

Saltuklular döneminde Türk egemenliğine giren Oltu, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı topraklarına katıldı. Birçok Osmanlı-Türk mimarisini bağrında taşıyan Oltu, Türk halkının "93 Harbi" olarak andığı 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Rus işgaline düştü ve 40 yıllık uzun bir işgal döneminden sonra, 1920'de yeniden Anavatan topraklarına dâhil oldu.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle sonuçlandı ve 3 Mart 1878'de Osmanlı Devleti için çok ağır koşullar içeren "Ayastefanos-Yeşilköy Barışı" imzalandı. Buna göre: Osmanlı Hükümeti, 1 milyar 400 milyon ruble savaş tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere "Elviye-i Selâse/Üç Sancak" olarak da bilinen Kars, Ardahan (Oltu, Şenkaya ve Olur dâhil), Batum (Artvin dâhil) ile Bayezid sancaklarını Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. Bu toprak terki-ne karşılık savaş tazminatı 400 milyon rubleye indirildi¹. Böylece tam 40 yıl Rus işgalinde kalacak olan Oltu, Rusya'ya katıldıktan sonra ilçe (Okrug) halinde Kars vilayetine bağlandı².

1 Selami Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu (Brest-Litovsk Barışı ve Müzakereleri)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 16-17.

2 Sami Önal, **Milli Mücadele'de Oltu**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 17.

Üç Sancak halkı, Rus esaretinde yaşamaktansa Anavatana göç etmeyi yeğliyordu. Rusların savaş yıllarındaki zulümleri, tarihi düşmanlık ve halkın tepkisi bunu gerektiriyordu. Ruslar ise göç eden Türklerin yerlerine bazı yabancı unsurları -Rum, Ermeni, Malakan, Yezidi ve Nasturi gibi- yerleştirerek, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan ve Kafkas Türkleri arasında Çar'a sadık azınlık kolonileri oluşturuyordu³.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Ayastefanos Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Oltu'da Rus yönetimine karşı herhangi bir direnme hareketi olmadı. Oltulular, savaş başlangıcında Türkler ile Ruslar henüz savaş durumunda olmadıkları halde büyük bir umuda kapıldılar. Esaretin sona ereceği, kurtuluşun yakın olduğu ortak bir inanç haline geldi.

A- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA OLTU

Birinci Dünya Savaşı Ağustos 1914'te başladı. Osmanlı Devleti ise aynı yılın ekim ayı sonunda savaşa girdi. Savaş öncesinde Ruslar Üç Sancak bölgesinde basıya giriştiler. Oltu'ya getirdikleri silahlı kuvvetler Rum ve Ermenilerin kışkırtmalarıyla Türklere karşı çok sert davranmaya başladılar⁴.

Savaşın başlangıcında Oltu'daki umut dolu bekleyiş aradan çok geçmeden yerini endişe ve korkuya bıraktı. Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesi'ndeki Sarıkamış taarruzu ve Kanal Cephesi'ndeki girişimleri tam bir fiyasko ile sonuçlandı. Özellikle en soğuk kış aylarında (1914 sonları) yol vermez Allahuekber Dağlarında bizzat Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın komuta ettiği Sarıkamış Harekâtı felaketle sonuçlandı ve III. Ordu tamamıyla eridi. 1915 yılında karşı taarruza geçen Rus ordusu 1914 sınırlarını aşarak, kısa zamanda Van, Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon, Rize ve Erzincan'ı işgal etti⁵.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun ve milis kuvvetlerinin Üç Sancak'taki başarıları kısa sürdü. Sarıkamış felaketinden sonra 4 Ocak 1915'te Ardahan'a giren Sibir Kazak Tugayı ve daha sonra gelen Rus piyade kuvvetleri, Türkleri alkışlayıp, yardım ettikleri suçlamalarıyla; kasabayı yakıp yıkarak halkını

3 S. Esin Dayı, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997, s. 7-8; Fahrettin Kırzioğlu, "Cenûbu-Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli-Şûrâ Hükümeti)", **Türk Kültürü**, S 72 (Ekim-1968), s. 949-950.

4 Önal, **Milli Mücadele'de Oltu**, s. 20.

5 Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, s. 21.

kılıçtan geçirdi. Rusların yaptığı katliam Ardahan'dan başka Çıldır-Ardahan-Göle kazalarına bağlı 70 köyde; hatta Oltu'ya kadar ulaşarak, Oltu'da da yapıldı. Ruslar Oltu'ya girdiklerinde yine aynı nedenlerden dolayı Havdos Köyü erkeklerinin tamamını; Terpink, Bahçecik ve Tavusker halkının büyük bir kısmını öldürmüşlerdi. Bundan başka Ruslar, Ardahan'da kurdukları Tahkik Komisyonunda yargıladıkları kişileri tutuklayarak, idam veya sürgün cezası vermişlerdi. Nitekim sadece Bardız'dan 193 kişi Sibiry'a sürülmüştü⁶.

1- Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi ve Oltu'da Milli Teşkilatlanma

Üç Sancak halkının, Oltuluların bu ıstıraplı, kara günlerinde imdadına Azerbaycan Türkleri yetişmiş ve Bakü'deki Azerbaycan milyonerlerinden Hacı Zeynel Abidin Tagiyev'in öncülüğünde kurulan Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi⁷ aracılığıyla Oltu halkının yardımına koşmuşlardı.

Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi Kafkas Cephesi'nde Osmanlı-Rus savaşının başlamasından hemen sonra Rus işgaline düşen ve savaştan zarar gören Türklere büyük bir yardım çalışması başlatmış; Kars, Ardahan, Kağızman, Oltu, Batum ve Iğdır'da binlerce insanı sefalet ve felaketten kurtarmıştı⁸.

6 Dayı, **Elviye-i Selâse'de Milli Teşkilatlanma**, s. 27-28.

22 Aralık 1914'te başlayıp 19 Ocak 1915'te felaketle biten (Sarıkamış harekâtı) sırasında Oltu ve köyleri halkı Türk ordusuna yardım etmişlerdi. Ruslar 1915 yılı başından itibaren Kars-Ardahan-Oltu'daki silahsız ahaliyi genç, ihtiyar çoluk çocuk demeden katliama başladılar. Oltu'nun Bahçecik, Terpink, Havdos Köylerinin erkeklerini tamamen kılıçtan geçirmişler, Nüsünk, Güreşken, Zakim, Çermik Köylerinin erkeklerini de Sibiry'a sürmüşlerdi. Birinci Dünya Savaşı başlamadan ve savaşın devamı sırasında halk zorla Rus ordusuna hizmet ettirilmiş, elindeki varlığı da alınmıştır. Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi yardım elini Oltu'ya da uzatmış, halkı açlık, sefalet ve ölümden kurtarmıştır (Mecit Haşimoğlu, "Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi ve Oltu Milli İslam Komitesi", **Tarih Yolunda Erzurum**, S 2, Mart 1959, s. 13-22).

7 Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluş amacı ve Doğu Anadolu'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz: Betül Aslan, **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine "Kardaş Kömeği (Yardımları)" ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

8 Betül Aslan, "I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Erzurum Ahalisine Yaptığı Kardaş Kömeği (Yardımları)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 6, Erzurum, 1996, s. 161.

Bakü'de Hacı Zeynel Abidin (Tagiyev)⁹'in evinde Gence ve Bakü aydınları ile zenginleri arasında bir toplantı yapıldı. Kars, Ardahan ve Rus işgalinde bulunan halka yardım yapılmasına karar verildi. Çar Hükümetinden de Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi'ne yardım toplanması için izin istendi. Bu iznin çıkması üzerine Erzurum ve Trabzon'a kadar (felaket ve harpzedelere) yardım yapıldı¹⁰.

“İzin alındıktan sonra Azerbaycan ve Kafkasya genelinde açıktan açığa yardım toplanmaya başlandı. Bakü'deki Cemiyet-i Hayriye Binası'nda toplananlar olanakları ölçüsünde yardım yapıyorlardı. Cemiyetin en büyük destekçileri arasında yer alan Bakü milyonerlerinden Hacı Zeynel Abidin (Tagiyev), yarım milyon altın lira ile listenin başında bulunuyordu. Diğer zenginler de yüz bin liradan az olmamak koşusuyla yardım için âdeta seferber olmuşlardı. Bakü Türk kadınları da yardım yarışına çıkmışlar, takı ve mücevherlerini Bakü'deki Türk Konsolosluğu'na teslim etmişlerdi. Kafkasya'nın her tarafında yardım işi aynı hızla devam ediyordu. Türkistan'da ise yardım cemiyetleri faal bir şekilde işe koyulmuşlardı. Bu bölgede konsolosluk bulunmadığından yardım paralarını (Devlet Bankasına), İstanbul'da Türk Kızılay Cemiyeti'ne gönderilmek üzere yatırıyor ve karşılığında makbuz alıyorlardı. Ruslar da para yatıranların kimliklerini gizlice belirliyorlardı. Nitekim Birinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye'ye yardım edenlerin hepsi Türkistan'dan İç Rusya'ya sürgün edilmişlerdi.”¹¹

9 Bakü ve çevresindeki petrol şirketlerinin ve “Kaspi” gazetesinin sahibi, sanatçı ve bilim adamlarının koruyucusu, “Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi” nin kurucusu, Azerbaycanlı milyoner Hacı Zeynel Abidin Tagiyev için bkz: Hilal Munsch, **Die Republik Aserkeidschan**, Berlin, 1930, s. 16; Gerhard von Mende, **Der Nationale Kampf der Rußland Türken**, Berlin, 1936, s. 69; Fahrettin Erdoğan, **Türk Elllerinde Hatıralarım**, Yeni Matbaa, Ankara, 1954, s. 47-48; 125-129. Ronald Grigor Suny, **Bakü Komünü**, Türkçesi: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 30-32.

10 Haşimoğlu, “Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi”, s. 13.

11 Erdoğan, **a.g.e.**, s. 47-49.

Fahrettin Erdoğan hatıralarında Bakü Başkonsolosu Ali Kemal Bey ile Azerbaycanlı ihtiyar bir Türk arasında geçen diyalogdan da söz ediyordu:

“Türk Konsolosluğu yedi katlı ve üstünde ay yıldızlı şanlı bayrağı dalgalanan bir binaydı. Bir Cuma günü akşamın alacakaranlığı vaktinde, kapı çalındı. Konsolos Ali Kemal Bey dışarı çıktı, karşısında dünyaya gözlerini kapamış, âmâ, sakallı, ihtiyar bir adam gördü. ‘Ne istiyorsunuz’ diye sordu. İhtiyar, ‘Siz kimsiniz?’ diye, suali ona çevirdi. Kendisinin Türk Konsolosu olduğunu söyleyen Ali Kemal Bey, ihtiyarın şu sözleriyle karşılaştı. ‘Uzat elini bana’, Ali Kemal Bey elini ihtiyarın eline verdi. İhtiyar bir besmele çekerek Ali Kemal Bey’in avucuna bir miktar para koydu ve şöyle dedi: ‘Ben yedi nüfuslu bir ailenin reisiyim, bu ihtiyar halimle bir iş tutamadığım için, köşe başlarında el açıyorum, haftalık kazancımın en verimli günü Cuma günleri Cami kapısında geçen gündür. Türk kardeşlerimin başından bu afet geçinceye kadar

Bakü İslam Cemiyeti'nin "Felaket ve Harpzedelere Yardım Şubesi", yardım için Çar'dan gerekli izni aldıktan sonra, Tiflis'ten Kars'a gelen Dr. Sultanoğlu Hüsrev Bey, bazı incelemelerde bulundu. Bunun üzerine Bakü'den gönderdiği Efendizade Ruşen Efendi, cemiyetin bir şubesini Kars İl'inde açtı; daha sonra Ardahan, Oltu ve Kağızman'da da şubeler açıldı.

Cemiyet-i Hayriye'nin Kars Şubesi, Oltu, Kağızman, Ardahan ve Sarıkamış'ın Benli Ahmet Köyü'nde birer "yetimhane"; Ardahan'da bir hastane; Karahamza ve Hanak Köylerinde "İşe Merkezi"; Ardahan'ın Değirmen Köy, Sarıkamış'ın Karahamza, Oltu'nun Penek, Posof'un Duğur Köylerinde "Sağlık Bakım Evleri" açarak, İstihlak Kooperatiflerinin kurulmasını sağladı¹².

Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi, Üç Sancak halkına gereken yardımları yaptığı gibi el altından da dağıtılan milli teşkilatların yeniden canlanmasını sağlamaktaydı.

1917 yılı, Üç Sancak'ta sürdürülen milli teşkilatlanmaların yoğunlaştığı bir yıldır. Rusya'da 1917 Şubat İhtilali'nden hemen sonra Nisan 1917'de Cemiyet-i Hayriye'nin Kars temsilcileri Kars'ta "Gizli İslam Komitesi" ni kurmuşlar ve halkın teşkilatlandırılması için derhal harekete geçmişlerdi. Komite üyelerinden Ali Rıza (Ataman) Bey ve kardeşleri Kağızman'a, Fahrettin (Erdoğan) Sarıkamış'a, Dr. Esat (Okray) Bey Oltu'ya gönderilmişlerdi. Bu kişiler, gittikleri yerlerde komitenin birer şubesini açarak, satın aldıkları silahları halka dağıtıyorlardı.

Milli teşkilatlanmanın önemli bir merkezi de Kars Sancağına bağlı Oltu İlçesi'ydi. Oltu'daki teşkilatlanmada, Bakü İslam Cemiyeti'nin Oltu'daki harpzedelere yardım amacıyla gönderdiği Dr. Sultanoğlu Hüsrev Bey¹³ ve daha sonra Oltu'ya gelen Revşan Bey Efendioğlu ile İsmail Bey Nazaralioğlu'nun büyük etkileri vardı¹⁴.

iane olarak her Cuma günü topladığım paraları size getirip teslim edeceğim. Kudretim buna yetiyor'. Daha sonra Başkonsolos'un elini öpmek isteyen bu asil ruhlu ihtiyar Türk'ün karşısında Ali Kemal Bey'in gözleri doldu (Erdoğan, **a.g.e.**, s. 48)".

12 Dayı, **Elviye-i Selâse'de Milli Teşkilatlanma**, s. 29-30.

13 Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi'nin Oltu'ya gönderdiği ilk temsilci Dr. Sultanoğlu Hüsrev Bey'di. Sultanoğlu Hüsrev Bey, yalnız Oltulu öksüzlere yardım etmekle kalmadı. Aynı zamanda ilçenin ileri gelenleri ile görüşerek, onların kafalarına direnme, milli bilinç, milli mücadele ve istiklal ruhunu da soktu. Dr. Sultanoğlu Oltululara "uyanın ve hazırlanın, istiklal için mücadele etmek gerekecektir" diyordu (Önal, **Milli Mücadele'de Oltu**, s. 25).

14 Dayı, **a.g.e.**, s. 29-31,36. Konu hakkında geniş bilgi için bkz: **Oltu Şûra Hükümetinin Ermeni Mücadelesi**, Haz. Dr. Erdal Aydoğan, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2005, s. 52-94. Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi'nin yardımlarını dağıtmak için Oltu'ya gelen İsmail Bey Na-

Oltu İslam Komitesi, Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi'nin Oltu Şubesi olarak, İsmail Bey Nazaralioğlu'nun teşvik ve yardımıyla onun başkanlığında kuruldu. Oltu İslam Komitesi'nin üyeleri arasında; Dr. Esat (Oktay) Bey, Yusuf Ziya Bey¹⁵, Yasin (Haşimoğlu) Bey, Örtülü Köyü'nden Hüseyin Sırrı (Köycü), Molla Bilal, Terpinkli Mola Veysel, Dağgırlı Taştan Efendi, Sefer Efendizade Ahmet ve Şakirzade Ahmet Bey bulunuyordu.

1917 sonlarında Oltu'da, Bakü İslam Cemiyeti'ne bağlı olarak çalışan Gizli İslam Komitesi'nden başka Ermeni Taşnak Komitesi ve 1917 İhtilali sonrası kurulan Er İcra Komitesi vardı. Bu komitenin başkanı Gürcü Üsteğmen Bakradze idi. Oltu İslam Komitesi'nin merkezi Oltu olup, Olur, Narman, Tortum nahiye ve köyleri de komitenin faaliyet alanına girmektedir¹⁶.

1917 Ekim'inde Rusya'daki Bolşevik İhtilali, Oltu İslam Komitesi'nin daha hızlı bir tempo ile çalışmasına yol açtı. İhtilalle birlikte Ruslar egemenlikleri altındaki yerlerde seçimlerin yapılmasına ve yeni yönetimin yerli halktan oluşturulmasına karar vermişlerdi. Alınan bu kararı, Oltu İslam Komitesi'nin genişlemesi ve kuvvetlenmesi için iyi bir fırsat olarak gören komite temsilcilerinin hummalı çalışmaları sonucunda, Oltu'da yapılan seçimlerin hepsinde komitenin adayları kazandı ve böylece bütün devlet daireleri Türklerin eline geçti¹⁷.

2- Oltu'nun Kurtuluşu (25 Mart 1918)

Oltuluların teşkilatlanması tamamlanmış, sıra halkın silahlandırılmasına gelmişti. Türkler, Rus işgali süresince askerlik yapmadıkları için silah kullanmasını pek bilmedikleri gibi kullanabilecekleri silahları da yoktu. Buna karşılık Erzincan

---

zaralioğlu adındaki bu fedakâr ve feragatkâr Türk çocuğu, Cemiyet-i Hayriye'nin Melo-Tortum mıntukası mümessili olarak Rus ve Ermeni makamlarıyla yazışmalarda bulunmuş, bölge halkının haklarını savunmuştur. İsmail Bey Nazaralioğlu, Oltu Milli İslam Komitesi'nin kurulması için Oltulularla işbirliği yapmış ve bizzat Şekerli Köyü Muharebesinde bulunmuş, Ermenilerin mağlup olmasında büyük pay sahibi olmuştur (Haşimoğlu, "Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi", s. 22).

15 Yusuf Ziya Bey'in kısa biyografisi için bkz: Sami Önal, "Oltulu Yusuf Ziya Bey", **Türk Kültürü**, S 70, Ağustos 1968, s. 733-736.

16 Sami Önal, 'Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü', **Türk Kültürü**, S 65, Mart 1968, s. 311-312; Önal, **Milli Mücadele'de Oltu**, s. 25; Dayı, **a.g.e.**, s. 36-38.

17 Yasin Haşimoğlu, (TBMM. İlk Dönem Oltu Milletvekili), **Hayat ve Hatıralarından**, s.2; Aydoğan, **Oltu Şûra Hükümetinin...**, s. 69-78; Yasin Haşimoğlu (Akdağ), **Hatıralar**, Haz: Süreyya Şehitoğlu, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1973, s.9.

Mütarekesi'nden sonra Rus ordusu Kafkas Cephesi'ni boşaltırken, onların yerini silahlı Ermeniler almaya başladı ve Ermeniler askeri bakımdan üstün bir konuma geldiler. Ermenilerin 250 kişiden oluşan düzenli bir bölükleri vardı ve bölük komutanı Rus ordusu subaylarından Yüzbaşı Bagdayef'ti. Oltu'daki tüm cephanelikler Ermenilerin elindeydi ve böylece yönetim yavaş yavaş Ermenilerin eline geçmekteydi. Oltu İslam Komitesi, Ermenilerin askeri üstünlüğüne son vermek için Oltu silah deposunun ele geçirilmesine karar verdi. Bu sırada Ermenilerin Türklere karşı saldırıları ve baskıları da sıklaştı. Artık Ermeni yönetimine son verilmesi zamanı gelmişti. Nihayet tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra 27 Ocak 1918'de, Oltu her taraftan kuşatıldı. Mümkün olduğu kadar az kan dökülmesi için de oldukça politik hareket etmeye özen gösteriliyordu. Harekât Ermeni Komutanı Bagdayef'in etkisiz hale getirilmesiyle başladı. Oltu İslam Komitesi üyeleri, Bagdayef'ten silah deposunun teslimi için emir verilmesini istedi. Bu sırada Oltu'nun muazzam bir kuvvetle sarılmış olduğu söylendi. Bagdayef, depoların teslim edilmesini bölük çavuşuna yazılı bir emirle bildirdi. Herhangi bir olay çıkmaması için önlem olarak askerinin silahlarını bırakması da istendi. Bagdayef bu isteği de kabul etmek zorunda kaldı¹⁸.

Oltuluların gerçekleştirdiği 27 Ocak 1918 harekâtı başarı ile sona erdi ve düzenli bir bölük kuruldu. Bölük komutanlığına İslam Komitesi kurucu üyelerinden Yusuf Ziya Bey getirildi. Daha sonra Ermeni Bölük Komutanı Bagdayef ve Taşnak Komitesi üyeleriyle görüşmeler yapıldı. Görüşmeler sonucunda Oltu'da ortak bir yönetim kuruldu. Bu ortak yönetim Mart ayı başlarına kadar devam etti. Bu arada Türkler iyi örgütlenmiş, halk da silahlanmıştı. Mart 1918'den itibaren Ermeni mezalimi ile ilgili haberler ve çevredeki Ermenilerin hazırlık yapmakta oldukları Oltu'ya ulaşmaya başladı. Narman'da toplanan Ermeni kuvvetlerinin Narman'da katliam yaptıktan sonra Oltu'ya yürüyecekleri ve buradaki Ermenilerle birleşerek, aynı kötü emellerini gerçekleştirip, Göl'e doğru ilerleyecekleri hakkındaki planları öğrenildi¹⁹.

Oltu ve çevresinde bu olaylar cereyan ederken, Ekim İhtilaliyle iktidara gelen Bolşeviklerin ilhaksız-tazminatsız barış önerileri olumlu sonuç verdi ve Sovyet Rusya ile İttifak Devletleri arasında 15 Aralık 1917'de önce mütareke yapıldı. Mütarekeden sonra başlayan uzun ve yorucu barış görüşmeleri sonrası taraflar

18 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s.3; Şehitoğlu, **Hatıralar**, s. 10-11; Önal, **a.g.e.**, s. 28-32.

19 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s.4-5; Şehitoğlu, **a.g.e.**, s. 12-13; Önal, **a.g.e.**, s. 32-33.

arasında 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Barışı imzalandı. Söz konusu antlaşmanın 4. Maddesi gereğince 1878'de Rusya'ya bırakılan Üç Sancak ile Oltu'nun geleceği bölgede yapılacak referandum sonucuna göre belirlenecekti²⁰.

Böylece Üç Sancak'ın ve Oltu'nun Türklere ait olduğu gerçeği resmi bir antlaşma ile de hukuken tescil edilmiş oluyordu. Ne var ki devletlerarası hukuk kaidesi hemen kendini gösterdi. Barış kuvvetle desteklenmeliydi. Yani Osmanlı Devleti bu barışı uygulayabilmek ya da uygulatabilmek için kuvvet kullanmak zorunda kaldı. Brest Litovsk Barışı imzalandığı sırada Osmanlı Üçüncü Ordusu hareket halindeydi ve Mart 1918'de Erzurum kurtarıldıktan sonra Türk ordusu 24 Mart'ta 1914 sınırlarına ulaştı²¹.

Brest Litovsk Antlaşması, Oltululara büyük bir cesaret verdi. Halkın kazandığı bu moral ve cesaret ile artık sıra Oltu, Narman ve çevresindeki Ermenilerin dağıtılmasına gelmişti. Narman'dan acele yardım istenmesi üzerine Mart ayı başlarında köylerden toplanan kuvvetler, başlarında İsmail Bey Nazaralioğlu olduğu halde Narman üzerine gönderildiler. Bu kuvvetler Narman'daki yerel kuvvetlerle birleşerek, ilçeyi kuşattı ve Ermenileri Şekerli'ye çekilmeye mecbur ettiler. Ermeniler ise Şekerli'deki kuvvetleriyle birleşerek direnişlerini artırmışlardı. Oltu'daki kuvvetlerin başında Yusuf Ziya Bey ile Dr. Esat (Oktay) Bey kalmışlardı. Narman ve Şekerli'deki savaş devam ederken Oltu'da da Taşnak Komitesi üyelerine, Ermenilerin silahlarını teslim ederek yine evlerine gitmeleri önerildi. Ermenilerin bir kısmı bu öneriyi kabul etmeyerek, Cücürüs-Tamrut tepelerinde mevzilenmişlerdi. Ermenilerin silahlarını teslim etmeleri için gönderilen elçiler red cevabı ile dönüyorlardı. Ermeni Papaz Sarafyan'ın başkanlığındaki karma heyet de olumsuz cevapla dönünce teyakkuz halinde olan Türk kuvvetleri taarruza geçti. Kısa bir süre içinde Ermeniler dağıldılar. Ermeni köyleri: Tamrut, Cücürüs ve Zerdenis zapt edildi. Halkın canına ve malına kesinlikle dokunulmadı. Ertesi günü ormanlara kaçan Ermeniler de gelip silahlarını teslim ettiler ve yine köyelerine, evlerine döndüler. Narman ve Şekerli'de de Ermeni kuvvetleri dağıtılmıştı. Bu savaşlarda Ermeniler büyük kayıp vermişlerdi. Türkler ise Narman savaşında hiç kayıp ver-

20 Brest Litovsk Barışı ve sonrasındaki siyasi ve askeri gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz: Kılıç, **Türk- Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**,; Dursun Ali Akbulut, "Brest Litovsk'ta 'Arazi-i Meşgule' Meselesi", **Akademik Açı**, 1996/1, Samsun, 1996, s. 1-9.

21 Akbulut, "Brest Litovsk'ta 'Arazi-i Meşgule' Meselesi", s.8. Osmanlı Üçüncü Ordusunun ileri harekâtı hakkında bkz: Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, s. 316-325.

memiş ancak, Şekerli çarpışmalarında birçok şehit ve yaralı vermişlerdi. Oltu İslam Komitesi kurucu üyelerinden Dağgiri Taştan Efendi de şehitler arasındaydı²².

Bu arada yukarıda da belirtildiği üzere harekât halindeki Türk ordusu mevsimin kış olmasına rağmen hızla ilerledi, Erzincan, Trabzon, Bayburt, Tercan, Aşkale şehir ve kasabalarını ele geçirdikten sonra 12 Mart'ta Erzurum'a girdi. Türk ordusu karşısında tutunamayacağını anlayan Ermeniler ise etraflarına dehşet ve ölüm saçarak geri çekiliyorlar, Erzurum'un ova köylerinde korkunç katliamlar yapıyorlardı.

Oltu İslam Komitesi, Erzurum, Pasinler ve köylerindeki Ermeni cinayetlerinden günü gününe haber alıyordu. Gerçi Oltu'daki Ermeniler, silahları alınarak etkisiz duruma getirilmişlerdi ancak, yine de akla hayale gelmeyecek işkencelerle Türkleri hunharca katleden Ermenilerin hâlâ Oltu'da bulunmaları yersiz bir tutumdur. Bunun üzerine İslam Komitesi, 12 Mart 1918'de toplanarak, Ermenileri toptan sınır dışı etme kararı aldı. Narman'daki kuvvetlerin de dönmelerinden sonra güvenliğin sağlanması düşüncesiyle Oltu'daki tüm Ermeniler toplanarak, hudut dışı edildiler. Böylece Oltu ve köyleri Ermenilerden tamamen temizlenmiş oldu. Ermenilerin sınır dışı edilmesinden sonra Oltulular, Erzurum üzerinden yürüyüşe geçen Türk ordusunu heyecanla beklemeye başladılar. Ve nihayet 25 Mart 1918'de Yarbay Mürsel Bey komutasındaki V. Kafkas Tümeni Oltu'ya girdi²³.

Yasin Haşimoğlu bu tarihi günü hatıralarında şöyle anlatmaktadır: "Anavatanından ayrı düşen, 40 sene esaret hayatı geçiren Oltulular, hasretini çektikleri aziz Türk ordusuna, mukaddes Türk bayrağına heyecan ve sevinç gözyaşları içinde kavuşmuş oldu. O gün Oltulular, hasretini gidermek için askeri kucakladı, boynuna sarıldı, ayacağının altındaki toprağı öptü."²⁴

22 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s. 5; Şehitoğlu, **a.g.e.**, s. 13-14; Haşimoğlu, "Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi", s. 22; Önal, **a.g.e.**, s. 34-37; Önal, "Oltu'nun 50. Yıldönümü", s. 313-314; Yasin Akdağ, "Kurtuluş Savaşı Tarihimizde Önemli Bir Noktanın Aydınlatılması", **Kars Halkevi Dergisi (Doğuş)**, Yıl: 5, S 46, İlkteşrin (Ekim) 1939 Keğanili Mahmut Çavuş, Oltulu Yusuf Ziya Bey ve Azerbaycanlı İsmail Bey Nazaralioğlu'nun büyük hizmetleri olmuştur. Bugün Keğanililer köylerinin adını "Mahmut Çavuş" olarak değiştirmişlerdir (Süreyya Şehidoğlu, "Keğanili Mahmut Ağa", **Tarih Yolunda Erzurum**, S 5-6 Mart-Nisan 1960, s. 27-28; Önal, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü". s. 313).

23 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s. 5; Şehidoğlu, **a.g.e.**, s. 14; Önal, **a.g.e.**, s. 37.

24 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s. 5; Şehidoğlu, **a.g.e.**, s. 13-14. Oltu'nun kurtuluşu için yapılan hazırlıklar ve Türk ordusunun Oltu'ya girişi hakkında detaylı bilgi için bkz: Aydoğan, **Oltu Şûra Hükümetinin**, s. 78-95.

Oltu İslam Komitesi, 25 Mart 1918'den sonra görev ve yetkilerini Türk ordusuna devrederek kendi kendini feshetti. Yarbay Mürsel Bey, Yusuf Ziya Bey'i hizmetlerinden dolayı Oltu Kaymakamlığı'na atadı²⁵.

Daha öncede değinildiği üzere Üç Sancak ve Oltu'nun geleceğini belirlemek için Brest Litovsk Antlaşması'nın 4. Maddesine göre, bölgede referandum yapılması gerekiyordu. Referandum hazırlıkları Haziran ve Temmuz aylarında tamamlandı ve referandum sonuçları Ağustos sonlarında tamamen belli oldu. Türklerin büyük çoğunluğu oluşturması ve "evet" demesiyle Üç Sancak'ın Osmanlı Devleti'ne ilhakı kesinleşti. Böylece Brest Litovsk Antlaşması'nın 4. Maddesi fiilen ve hukuken gerçekleştirildi²⁶.

Üç Sancak'ta yapılan referandum sonucunda, Oltuluların hepsi ittifakla "evet" oyu verdi ve Oltu 40 yıllık bir ayrılıktan sonra yeniden anavatanına kavuştu²⁷.

B- MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA OLTU

Oltuluların bu sevinci fazla uzun sürmedi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi yeni bir felaketin habercisiydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Mütareke koşullarına göre Türk ordusunun 1914 sınırları gerisine çekilmesi gerekiyordu. Bu da Üç Sancak'ın yeniden işgali anlamına geliyordu.

1- Oltu'nun Yeniden Teşkilatlanması ve Oltu Şûra Hükümeti

Üç Sancak halkı mütareke koşullarını kabul etmeyerek, yeniden teşkilatlanmaya başladı. 5 Kasım 1918'de ilk müdafaa-ı hukuk cemiyeti olarak kurulan "Kars Milli İslam Şûrası" Oltu ve Üç Sancak Türkleri için yeni bir umut kaynağı oldu. Kars İslam Şûrası, Üç Sancak'taki Türklerin hukukunu savunmak amacıyla kuruldu ve daha sonra 18 Ocak 1919'da Kars'ta kurulan Cenub-i Garbi Kafkas

25 Önal, **a.g.e.**, s. 37-38; Önal, "Oltulu Yusuf Ziya Bey", s. 734.

26 Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, s. 414; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 491-492; Akdes Nimet Kurat, "Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan", **Türk Yurdu**, VII/3 (345), Ankara, 1970, s. 26-27.

27 Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 492; Kurat, "Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan", s. 27.

Hükümetinin²⁸ temellerini oluşturdu. Kuruluşundan 13 Nisan 1919'da İngilizler tarafından dağıtılmasına kadar bu hükümete bağlı olarak çalışan “şûra şubeleri arasın da Oltu da bulunuyordu.

Yusuf Ziya Bey, Mondros Mütarekesi'nden sonra Oltu İslam Komitesi'ni “İslam Terakki Komitesi” adıyla yeniden teşkilatlandırdı. 13 Nisan 1919'da İngilizlerin Kars'ı işgal ederek Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetini dağıtmaları ve hükümet üyelerini Malta'ya sürmeleri, Oltu İslam Terakki Komitesi tarafından şiddetle protesto edildi. Kafkas Hükümetinin dağıtılmasından sonra İngiliz planını uygulattırmamak, Ermenileri Oltu'ya sokmamak ve sonuna kadar mücadele etmek için Yusuf Ziya Bey'in başkanlığında “Oltu Şûra Hükümeti” kuruldu²⁹.

2- İngiliz ve Ermenilerin Oltu'yu Ermenistan'a İlhak Etme Girişimleri

Oltu Şûra Hükümeti, Oltu ve çevresini bir yıl kadar başarı ile yönetti. Oltu Şûra Hükümeti zamanında İngilizler ve Ermeniler Oltu'yu Ermenistan'a ilhak etmek için çok çalıştılar, heyetler gönderdiler, hükümet üyelerini ikna amacıyla araçlar koydular. Ancak onların bu girişimleri hiçbir sonuç vermedi. Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları İngiliz ve Ermeni önerilerini kesinlikle reddettiler³⁰.

İngiliz ve Ermenilerin Oltu'yu Ermenistan'a ilhak etmek için girişimlerde bulduklarını belirten Yasin Haşimoğlu, hatıralarında şunları yazmaktaydı:

“İngilizler Ermenileri Sarıkamış'a ve Göle'ye kadar getirip yerleştirdiler. Oltu, istiklalini korumak için İngilizlere ve bütün milletlere karşı durmaya kararlıydı ve bu tutumlarından dolayı İngilizleri protesto ediyordu. Buna rağmen İngilizler, Mayıs 1919'da Kars İngiliz askeri temsilcisi Yüzbaşı Farel'i bir manga erle Oltu'ya gönderdiler. Yüzbaşı Farel, Oltu Şûra Hükümetine başvuruda bulunarak Oltu ve çevresinin Ermenilere ait olduğunu, bu yüzden buralara Ermenilerin getirilmesine izin verilmesini istedi. Hükümet üyeleri bu öneriyi reddettiler. Oltu'nun Ermeni idaresine karşı olduğunu ve Şûra Hükümetinin zorla dağıtılamayacağını anlayan Farel,

28 Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti hakkında geniş bilgi için bkz: Ahmet Ender Gökdemir, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989; Kırzioğlu, “Cenubu-Garbi Kafkas Hükümeti”, s. 956-968; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 166-217.

29 Önal, **a.g.e.**, s. 50-51.

30 Önal, “Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü”. s. 314; Önal, “Oltulu Yusuf Ziya Bey”, s. 734-735; Önal, **a.g.e.**, s. 40-51.

'Meclis-i İdare' adıyla yeni bir meclis kurulmasını ve bu meclise Rumlardan da bir üye alınmasını istedi. Oltulular zaman kazanıp toparlanıncaya kadar bu yönetim biçimini kabul etmişlerdi. İngilizlerin bölgede kuvvetli buldukları sırada yumuşak ve politik davranmak gerekiyordu. Mehmet Ramiz Bey'in başkanlığında kurulan ve şûra yönetiminin yerini alan yeni meclis 'Oltu Meclis-i İdaresi' adını aldı. Meclis kararlarını kendisini 'Oltu Mutasarrıfı' olarak tanıtan Farel vize ediyordu.

Yüzbaşı Farel'in Kars'a dönmesinden sonra 25 Mayıs 1919'da Ramiz Bey'in başkanlığındaki 'Meclis-i İdare' lağvedilerek, Oltu Şûra Hükümeti kuruldu. Başkanlığına da Yusuf Ziya Bey getirildi. Bu arada Kars'tan İngiliz subayları sık sık Oltu'ya geliyor, yönetimin Ermenilere verilmesini talep ediyor ve tehditler savurarak geri dönüyorlardı. Ayrıca Ermenileri hudutta tecavüze teşvik ediyorlardı. Ermenilerin yanı sıra Rumlar da hudut tecavüzlerine başlamışlardı. Oltu Hükümeti ile Rum ve Ermeniler arasındaki tehditkâr mektuplar ve karşılıklı protestolar ise olağan işlendendi.

Ağustos 1919 başlarında, Ermeniler görüşme isteğinde bulundular. Rum milletinden Paşalof'un başkanlığında bir heyet Oltu'ya geldi. Bu heyet öyle bir tavır takındı ki sanki görüşmelerde bulunmak için değil de Oltu ve idaresini teslim almaya gelmişti. Paşalof kendisini Ermeni Hükümetinin Oltu Mutasarrıfı, yanındakileri de maiyeti olarak tanıttı. Görüşmeler fazla uzun sürmedi. Arabalara bindirilerek Göle'ye gönderildiler. Ne bir tutanak tutuldu ne de bir yazı yazıldı. Görüşme şifahen verilen bir cevapla sona erdi.

Yine bu sıralarda Kars İngiliz askeri temsilcilerinden Yüzbaşı Prissol, bir Amerikalı yüzbaşı ile birlikte Oltu'ya geldi. Prissol'un Oltu'daki görüşmeleri çok ılımlı bir hava içerisinde geçiyor, önceki İngiliz subayları gibi sert davranmıyor hep alttan alıyordu. Prissol yaptığı bir konuşmasında: 'Buralar Türklere ait olduğunu ve Türklerin elinde kalmasını uygun gördüğünü, ancak buralar Ermenistan'a verilmiş olduğundan sırf hükümetinin isteği yerine gelsin diye bir nota vereceğini ve bu notasına yazılı bir cevap verilmesi gerektiğini' söyledi. Prissol, Oltu'nun Ermenilere bırakılmasını öngören İngiliz notasını verdiği sırada, hükümet önünde toplanan halk İngilizleri protesto ederek, Oltu'nun Ermenilere verilmesini şiddetle reddetti ve hükümet de halkın bu isteğini yazılı olarak Prissol'e bildirdi."³¹

31 Haşımoğlu, **a.g.e.**, s. 8-10; Aydoğan, **a.g.e.**, s. 106-122; Şehidoğlu, **a.g.e.**, s. 18-21. Ayrıca bkz: Sami Önal, "Oltu Şûra Hükümeti ve Oltu'nun Anavatanla Birleşmesi", **Türk Kültürü**, S 72 Ekim 1968, s. 969-983.

Öte yandan Oltu'nun Ermenistan'a ilhak edilmesi girişimleri ile ilgili olarak XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti'ne şu bilgiyi vermektedir:

“1.6.35'te (1.6.1919) Kosor (Akşar) tarihiyle Oltu'ya Ermenilerden 3 zabıt, kırk asker ve yirmi milis jandarması gelmiş ve Oltu Hükümetini teşkil etmek istemişlerse de Oltu İslam Şûrası, bunları şimdilik ancak misafir olarak kabul edebileceklerini, oraların Ermenilere verildiğine dair kendilerine şimdilik hiçbir taraftan tebligat olmadığı ve Şûra Hükümeti, ahalinin intihabıyla teşkil etmiş olduğundan ahalinin reyleri olmadıkça cevap veremeyeceklerini söylemiş oldukları ve ahalinin de bunları bu suretle kabul edemeyeceklerini söylemeleri üzerine gelen Ermeni zabıt, asker ve jandarmasının geriye gittiği istihbar kılınmıştır.”³²

Yine 18.6.35 tarihli bir başka belgede: “Kafkasya'dan Oltu civarına silahlı Ermeni kuvvetleri gelmiş de Oltu İslam Şûrası kendilerini ancak misafir olarak kabul edeceklerini bildirmiş ve Ermeniler tekrar geri dönmüşlerdir” deniliyordu³³.

Erzurum'dan XV. Kolordu Komutan Vekili Rüştü Bey'in 29.4.35'te Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta da: “Oltu ve Ardahan'a İngiliz efradının geldiği fakat miktarı hakkında doğru malumat alınamadığı, İngilizlerin Oltu'da Müslüman ve Rumlardan jandarma kaydına başladıkları, Oltu'da bir İngiliz subayının Kafkasya'nın İngiltere veya Amerika'nın taht-ı himayesine verileceğini söylediği” belirtiliyordu³⁴.

Bir başka arşiv vesikasında da: “Kafkasya dâhilinde Merdenek'te Ermeniler kuvâ-yı lazıme tahşid etmiş ve şimdiye kadar işgal edemedikleri Oltu havalisine İslam ve Ermenilerden mürekkep bir heyet göndererek, Oltu'nun işgaline ahalinin muhalefet etmemesini tebliğ etmişlerdir. Ahalinin bu teklife, gelen heyeti tevkif etmek suretiyle mukabele etmiş olduğu müstahberdir” deniliyordu³⁵.

Gerek Yasin Haşımoğlu'nun hatıralarından gerekse yukarıda metinleri verilen arşiv vesikalarından Oltu Şûra Hükümetinin, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinin İngilizler tarafından dağıtılmasından 17 Mayıs 1920'ye kadar Oltu ve dolaylarını bağımsız olarak yönettiği, İngiliz ve Ermenilerin önerilerini her defa-

32 Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATA-SE), A. 1/16, Kls. 182, D. 14-83, F. 368; A. 1/16, Kls. 189, D. 8-104, F. 21.

33 ATASE, A. 1/2, Kls. 83, D. 75-308, F. 34-13.

34 ATASE, A. 1/1, Kls. 23, D. 92-151, F. 57.

35 ATASE, A. 1/2, Kls. 87, D. 165-319, F. 5.

sında reddederek, Ermenileri Oltu'ya sokmamak için sonuna kadar mücadeleyi sürdürme kararında olduğu anlaşılmaktadır.

3- Oltu'nun Anavatana Katılması

İngilizler, bir taraftan Rumları ve Ermenileri kışkırtarak Oltu hududuna tecavüz ettiriyor, bir taraftan da heyetler göndererek Oltu'nun Ermenilere teslimini talep ediyorlardı. Mücadele bu şekilde sürerken, Oltu Şûra Hükümeti (Mart 1920), Rüstem (Acar) Bey ile Yasin (Akdağ) Haşimoğlu'nu hem Oltu'nun Türkiye'ye ilhaki için delege tayin etti hem de Osmanlı Mebusan Meclisi'ne mebus seçti. Ancak İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiği haberi Erzurum'a ulaşınca Rüstem Bey Oltu'ya döndü, Yasin Bey ise Oltu Şûra Hükümetinin onayı ile B.M.M.'ye katılmak üzere Ankara'ya doğru hareket etti. Bundan sonrasını Yasin Haşimoğlu hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır:

“Ankara'da toplanacak meclis için Erzurum'dan mebus seçilen Durak (Sakarya) Bey'le birlikte meclise katılmak üzere Ankara'ya hareket ettik. Ankara'da bizi Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey karşıladı. Millet Meclisine 13 Mayıs 1920'de katılabildim. Meclis kürsüsündeki konuşmam ise birkaç gün sonra oldu. 17 Mayıs'ta kürsüye davet edildiğimde, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile meclisin sürekli alkışları arasında el sıkıştıktan sonra, bir konuşma yaparak³⁶, 40 yıl düşman işgalinde iki yılda düşmanlarla Anavatan dışında mücadele eden Oltu'nun Türkiye'ye ilhakından duyduğum sevinci belirtip, Oltu adına teşekkürlerimi sundum. Konuşmamı yapıp yerime dönünceye kadar alkış devam etti. Bu tezahürat şahsıma karşı değil, 42 sene ayrı yaşadığı vatanın bir parçasına, Oltu'ya kavuşma sevinç ve heyecanıydı. Ancak bu mesut günde Oltu halkını temsil şerefi bana nasip olmuştu.”³⁷

Görüldüğü gibi bir yıl kadar Oltu ve çevresini başarı ile yöneten, düşmanı sınırları içerisine sokmayan Oltu Şûra Hükümeti, Yasin (Haşimoğlu) Bey'i milletvekili seçerek Ankara'ya göndermiş, BMM. Hükümetine Oltu'nun Anavatana katılma arzusunda olduğunu bildirmiştir. BMM. 17 Mayıs 1920'deki oturumunda bu isteği alkışlarla kabul ederek, Oltu'nun Anavatana katıldığını ilan etmiştir.

36 Yasin Haşimoğlu'nun TBMM'nde yaptığı konuşması için bkz: **TBMM. Zabıt Ceridesi**, I/1, 17 Mayıs 1335, Ankara, 1959, s. 323-325.

37 Haşimoğlu, **a.g.e.**, s. 13-16; Şehidoğlu, **a.g.e.**, s. 27-31.

Gösterdikleri yararlarından dolayı Şûra Hükümeti Reisi Yusuf Ziya Bey, BMM. tarafından Oltu Mutasarrıflığına, Yasin (Haşimoğlu) Bey ise milletvekilliğine seçilmişlerdir³⁸.

4- Oltu Bölgesinde Türk-Ermeni Çatışmaları

Oltu'nun Türkiye'ye ilhakından sonra bölgede Ermenilere karşı büyük bir mücadele verildi. Ermeniler Oltu'yu işgal etmek istemişlerse de gerek Oltu müfrezesinin gerekse Oltu Mutasarrıfı Yusuf Ziya Bey komutasındaki yerel kuvvetlerin kahramanca direnişleri karşısında başarısızlığa uğramışlardır.

Yasin Haşimoğlu'nun da belirttiği gibi "Oltu, 1918 yılı başlarından 1920 Haziranı'nda Türk ordusunun gelişine kadar yerel kuvvetlerin koruma ve idaresi ile hiçbir Ermeni işgal ve istilasına uğramadı."³⁹

Yasin Haşimoğlu'nun yukarıdaki açıklamasını XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa da doğrulamaktadır: "Oltu'nun Ermeniler tarafından zaptı havadisi yalan ve uydurmadır. Bu kabil havadislerin tevsik ve tespit edildikten sonra neşri daha muvafık olacaktır zannındayım. Ermeniler yazın Oltu'yu zapta teşebbüs etmişlerse de muvaffak olamamışlardı. Şimdiki halde böyle bir teşebbüste bulunmaları muhtemel olmadığı gibi yapsalar dahi muvaffak olamayacaklarını zannediyorum."⁴⁰

19 Haziran 1920'de başlayan Ermeni saldırılarına kahramanca karşı koyan Oltulular, aynı ayın sonlarına doğru IX. Kafkas Tümeni'ne bağlı birliklerin Oltu'ya ulaşmasıyla daha da güçlenmiş ve Ermenileri Alıcuk Köyü ile Baskut Dağı (İsmail Çavuş Tepesi) hattından ileriye sokmamışlardı. Ve nihayet 1 Eylül 1920'de Kâzım Karabekir Paşa'dan aldığı emir üzerine harekete geçen IX. Kafkas Tümen Komutanı Yarbey Halit Bey idaresindeki Türk birlikleri 13 Eylül 1920'de General Mazmanof komutasındaki Ermenilere ağır bir darbe vurmuş ve böylece uzun yıllar Türklük şuurunu kaybetmeyen, Anavatanlarına kavuşmak için büyük bir mücadele veren Oltulular, Ermeni tehlikesini de bertaraf etmişlerdi⁴¹.

38 Önal, "Oltu'nun 50. Kurtuluş Yıldönümü". s. 314-315; Aydoğan, **a.g.e.**, s. 178-197.

39 Akdağ, "Kurtuluş Savaşı Tarihimizde", s.17.

40 **ATASE**, A. 1/16, Kıs. 189, D. 33-102, F. 28.

41 **Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)**, III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 120-130; Akdağ, "Kurtuluş Savaşı Tarihimizde", s. 19.

IX. Kafkas Tümeni'nin Oltu bölgesinde Ermenilere karşı kazandığı bu büyük başarıdan sonra TBMM, Ermenistan üzerine askeri harekâta karar verdi ve bu kararı Eylül 1920'de XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya ilettili. Bunun üzerine 28 Eylül 1920'de başlayan askeri harekât hızlı bir şekilde sürdürüldü, 29 Eylül'de Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars, Ermenilerden kurtarıldı⁴².

XV. Kolordu'ya bağlı birliklerin başarılı askeri harekâtı karşısında daha fazla direnemeyen Ermeniler barış istemek zorunda kaldı ve yapılan mütarekeden sonra 3 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması imzalanarak iki devlet arasındaki savaş durumuna son verildi.

Gümrü Barış Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Ermenistan'ın Kızıl Ordu birlikleri tarafından işgal edilip, Sovyetleştirilmesi üzerine barış antlaşması Türk ve Ermeni Hükümetleri arasında onaylanamadı. Ancak Sovyet-Rusya ile imzalanan Moskova ve Kars Antlaşmaları ile Gümrü'de belirlenen Türk-Sovyet sınırı aynen kabul edildi⁴³.

Böylece 1878-1918 yılları arasında tam 40 yıl Rus işgalinde kalan, iki yıl da Anavatan dışında Ermenilere karşı büyük bir mücadele veren Oltu'nun Türkiye ile birleştiği bu antlaşmalarla resmen ve hukuken tanınmış oluyordu.

42 ATASE, A. 1/4282, Kls. 587, D. 6-116, F. 76; **Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi**, s. 150-201.

43 **Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi**, s. 225.

KAYNAKÇA

Akdağ, Y.H., “Kurtuluş Savaşı Tarihimizde Önemli Bir Noktanın Aydınlatılması”, **Kars Halkevi Dergisi (Doğuş)**, Yıl: 5, S 46 (İlkteşrin Ekim), Kars, s.17-19, 1939.

Aslan, B., **I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine “Kardaş Kömeği (Yardımları)” ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Aslan, B., “I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Erzurum Ahalisine Yaptığı Kardaş Kömeği (Yardımları)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 6, Erzurum, s. 161-178, 1996.

Akbulut, D. A., “Brest Litovsk'ta ‘Arazi-i Meşgule’ Meselesi”, **Akademik Açık**, 1996/1, Samsun, s. 1-9, 1996.

Aydoğan, E. (Haz.), **Oltu Şûra Hükümetinin Ermeni Mücadelesi**, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2005.

Dayı, S. E., **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997.

Gerhard, M. von., **Der Nationale Kampf der Rußland Türken**, Berlin, 1936.

Erdoğan, F., **Türk Elllerinde Hatıralarım**, Yeni Matbaa, Ankara, 1954.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE).

Gökdemir, A.E., **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

Haşimoğlu, M., “Bakü İslam Cemiyeti Hayriyesi ve Oltu Milli İslam Komitesi”, **Tarih Yolunda**, S 2, Erzurum, s. 13-22, 1959.

Haşimoğlu, Y., (TBMM. İlk Dönem Oltu Milletvekili), **Hayat ve Hatıralarından**, Ankara.

———, **Hatıralar**, (Haz: Süreyya Şehidoğlu), Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1973.

Kılıç, S., **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu (Brest-Litovsk Barışı ve Müzakereleri)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

Kırzioğlu, M. F., “Cenûbu-Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli-Şûrâ Hükümeti)”, **Türk Kültürü**, S 72, İstanbul, 1968, s. 948-968.

- Kurat, A.N., **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- , “Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan”, **Türk Yurdu**, VII/3 (345), Ankara, s. 25-28, 1970.
- Munschi, H., **Die Republik Aserbeidschan**, Berlin, 1930.
- Önal, S., **Milli Mücadele’de Oltu**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.
- , “Oltulu Yusuf Ziya Bey”, **Türk Kültürü**, S 70, İstanbul, 1968, s. 733-736.
- , “Oltu’nun 50. Kurtuluş Yıldönümü”, **Türk Kültürü**, S 65, İstanbul, 1968, s. 311-315,
- , “Oltu Şûra Hükümeti ve Oltu’nun Anavatanla Birleşmesi”, **Türk Kültürü**, S 72, İstanbul, 1968, s. 969-983.
- Şehidoğlu, S., “Keğanili Mahmut Ağa”, **Tarih Yolunda Erzurum**, S 5-6, Erzurum, 1960, s. 27-28.
- Suny, R. G., **Bakü Komünü**, Türkçesi: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1990.
- TBMM. Zabıt Ceridesi**, I/1, 17 Mayıs 1335, Ankara, 1959.
- Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)**, III, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.